

Tomasz Chachulski

"Sejm czteroletni i jego tradycje"

Biuletyn Polonistyczny 32/3-4 (114-115), 94-100

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

"SEJM CZTEROLETNI I JEGO TRADYCJE"

(Warszawa, 10-12 X 1988)

W dniach 10-12 X br. odbyła się w Warszawie sesja naukowa zorganizowana przez IBL i IH PAN w 200 rocznicę inauguracji Sejmu Wielkiego.

Dwadzieścia referatów i komunikatów zebrano w bloki tematyczne. Dotyczyły one wybranych problemów politycznych i społeczno-ustrojowych Sejmu Czteroletniego, współczesnych opinii na jego temat na zachodzie Europy, związków z literaturą, teatrem i plastyką oraz tradycji Sejmu i Konstytucji 3 Maja od upadku państwa polskiego aż po czasy niemal współczesne.

Otwarcia obrad dokonał dyrektor Instytutu Historii PAN prof. J. T a z b i r. W krótkim wystąpieniu omówił znaczenie Sejmu Wielkiego jako wydarzenia przełomowego w dziejach Polski, stanowiącego "moralną przepustkę" do przyszłej niepodległości. Przedpołudniowym obradom pierwszego dnia sesji przewodniczył prof. S. K i e n i e w i c z (IH UW). Wygłoszone referaty dotyczyły problematyki historycznej i społecznej. J. M i c h a l s k i (IH PAN) w swoim wystąpieniu przedstawił problem opozycji magnackiej i jej celów w początkach Sejmu, zwracając jednocześnie uwagę na zmiany stanowisk i poglądów wśród uczestników obrad w ciągu czterech sejmowych lat. E. R o s t w o r o w s k i (IH PAN) zajął się sprawą miast i mieszczan w ustroju Konstytucji 3 Maja. Przedstawił statystykę dotyczącą sytuacji mieszczaństwa, opracowaną w oparciu o podział ziem Rzeczypospolitej po I rozbiorze, skonstruowany na innych zasadach niż tradycyjny podział na trzy nieproporcjonalne co do wielkości prowincje: Wielkie Księstwo Litewskie, Małopolskę i Wielkopolskę. Propozycja polegała na wyodręb-

nieniu trzech części kraju: Litwy, Korony zachodniej, obejmującej ziemie etniczne polskie po krakowskie, sandomierskie i lubelskie włącznie oraz Korony wschodniej, w której skład wchodziły cztery województwa ruskie i ziemia chełmska. Wyodrębnienie Korony zachodniej i wschodniej, obszarów o zbliżonych proporcjach: powierzchni, liczbie i gęstości zaludnienia - pozwoliło na omówienie liczebności i charakteru miast, społecznej i zawodowej struktury ich ludności, a także roli Żydów w rozwoju i sytuacji polskich miast drugiej połowy XVIII wieku.

Przedpołudniowe obrady zamknął referat Z. Zieliński poświęcony sprawie tronu dziedzicznego w publicystyce lat 1787-1790 oraz dwa komunikaty: A. Litwiński (UŚL.), dotyczący prawa o sejmikach i J. Sobczak o reformie sądownictwa ziemskiego na Sejmie Czteroletnim.

Obrady popołudniowe, którym przewodniczyła T. Kostkiwiczowa (IBL), dotyczyły związków literatury pamiętnikarskiej, poezji, teatru i sztuk plastycznych z Sejmem Wielkim i jego tradycją.

Z. Libera (UW) w swoim wystąpieniu zajął się obecnością tematu "Sejm Czteroletni" w czterech polskich pamiętnikach: Jędrzeja Kitowicza, Franciszka Karpińskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza i Wirydianny Fiszerowej. Omówione relacje pamiętnikarskie świadczą, iż Sejm w świadomości współczesnych był doniosłym wydarzeniem, z którym - mimo krytycznego spojrzenia niektórych pamiętnikarzy - wiązano nadzieję na naprawę państwa. W centrum uwagi wszystkich pamiętnikarzy pozostawał król, a ton narracji oddawał nastroje czasów obrad sejmowych.

O roli, jaką odegrała poezja podczas Sejmu, mówił R. Kallenta (IBL). Autor przypomniał, że już od czasu konfederacji bar-

skiej datuje się rozwój poezji okolicznościowej, aż do upadku Rzeczypospolitej każde znaczniejsze wydarzenie polityczne odbijało się echem w dzieśiątkach ulotnych wierszy, których liczebność dziwiła nawet współczesnych. W okresie Sejmu wpływały one na opinię publiczną, a nawet na przebieg obrad. Najciekawsze i najlepsze literacko utwory pisał wówczas Franciszek Zabłocki. Były to wiersze agitacyjne, wynikające z poczucia odpowiedzialności za losy kraju. Przyczyniały się one niejednokrotnie do skonkretyzowania postaw posłów sejmowych.

O miejscu teatru w życiu społecznym i politycznym okresu Sejmu Wielkiego mówił J. J a c k l (UW). Referent zajął się głównie Teatrem Narodowym w Warszawie w okresie poprzedzającym włączenie się teatru w atmosferę działań sejmowych, co nastąpiło dopiero w sezonie 1790/1791 i następnym.

Zamykający obrady pierwszego dnia referat J. M i c h a ł o w s k i e g o, zatytułowany "Sztuki plastyczne wobec Sejmu Czteroletniego" poświęcony był wystawie eksponowanej na Zamku Królewskim "Dzieło Sejmu Wielkiego".

W drugim dniu sesji przewodniczyli kolejno profesorowie Z. L i b e r a (UW) i J. M i c h a ł s k i (IH PAN). Trzy pierwsze referaty dotyczyły różnego rodzaju związków Sejmu Wielkiego z Europą zachodnią. A. G r z e ś k o w i a k - K r w a w i c z (Bibl. PAN Gdańsk) mówiła o stałej obecności obcych wzorów ustrojowych w dyskusjach publicystycznych lat 1788-1792. Żadna z większych dyskusji sejmowych nie odbywała się wówczas bez odwołania do obcych wzorów. Szczególnie popularny był model angielski, chętnie odwoływano się również do wzoru państwa republikańskiego, jak Szwajcaria, Wenecja czy Stany Zjednoczone.

Z. L i b i s z o w s k a (Uł.) omówiła recepcję spraw pol-

skich w prasie angielskiej od 1791 r., kiedy to duże zainteresowanie brytyjskiej opinii publicznej wzbudziła Konstytucja 3 Maja. Niemal w każdym numerze "Timesa" można było wówczas znaleźć artykuły, noty i informacje dotyczące Polski, a nie będące - co istotne - wynikiem inspiracji Stanisława Augusta. Wkrótce pojawił się też przekład tekstu Konstytucji na język angielski.

Referat S. M e l l e r a (UW) dotyczył stosunku Holandii do Polski w epoce Sejmu Czteroletniego. Był to schyłek wzajemnego zainteresowania obu tych państw. Holandia wykazywała wobec Polski głównie zainteresowania ekonomiczne, a jej nastawienie polityczne zmieniało się w zależności od rezultatów gry politycznej prowadzonej wobec silniejszych państw, m.in. Francji i Anglii.

Pozostałe referaty, zarówno w tym dniu jak i w następnym, ostatnim dniu sesji, dotyczyły tradycji Sejmu Wielkiego i Konstytucji 3 Maja od upadku Rzeczypospolitej aż po połowę XX w. Dzieje tej tradycji od trzeciego rozbioru do powstania listopadowego przedstawił J. S k o w r o n e k (IH UW). Referent wskazywał - głównie na podstawie ówczesnej publicystyki - na znaczne zmiany stosunku do dokonań Sejmu Czteroletniego. Bezpośrednio po upadku państwa narastały tendencje krytyczne, jednocześnie w kręgach emigracyjnych tradycja sejmowa była punktem wyjścia wszelkich dyskusji o kształcie ustrojowym odrodzonej Polski. Jednoznacznie i powszechnie pozytywny stosunek do tej tradycji uformował się dopiero w Królestwie Kongresowym, w tym czasie kształtowała się również legenda Konstytucji 3 Maja.

W dyskusji nad referatem Z. Libiszowska postawiła pytanie o sposób obecności Konstytucji w potocznej świadomości: jako legendy czy jako programu. Wydaje się, że przez długi czas Konstytucja spełniała obie te role.

W powstaniu listopadowym tradycja sejmowa stanowiła jedno z ważniejszych haseł i nawiązań, podobnie było w pierwszych miesiącach Wielkiej Emigracji - w kolejnym referacie dowodził S. K i e n i e w i c z (IH UW). Jednakże dla pokoleń międzypowstaniowych tradycja ta nie była już ani wspomnieniem, ani programem, zainteresowanie nią odżyło dopiero w okresie powstania styczniowego.

Recepcję tradycji Sejmu w literaturze pozytywizmu omówił J. M a c i e j e w s k i (IBL). W utworach pisarzy tej epoki temat historyczny z końca XVIII wieku pojawiał się tylko sporadycznie, dopiero w związku ze stuleciem Sejmu Wielkiego, a później Konstytucji 3 Maja, pojawiły się utwory związane z tym tematem. Propagowane w nich wartości to głównie wolność i niepodległość - a więc hasła dalekie od programu pozytywizmu.

W dramacie i w teatrze motywy Sejmu i Konstytucji obecne były w pierwszym dwudziestoleciu XIX stulecia. W latach następnych, w związku z ówczesną sytuacją polityczną, przestały być atrakcyjne i powróciły dopiero w latach 80-ych ubiegłego wieku i później, narastając wraz z falą utworów rocznicowych. Po odzyskaniu niepodległości i ustanowieniu (1919) święta państwowego w dniu 3 maja tradycja sejmowa - traktowana przede wszystkim instrumentalnie przez rozmaite ugrupowania polityczne - stała się tematem szkolnych akademii i wielkiej liczby trzeciorzędnych sztuk teatralnych o znacznej jednak popularności. Problem obecności tradycji Sejmu w dramacie i teatrze był tematem referatu D. R a t a j c z a k (UAM). Autorka doprowadziła swój przegląd utworów teatralnych tematycznie związanych z końcem XVIII wieku aż do czasów współczesnych: dramatów Romana Brandstaettera i "Poloneza" Jerzego S. Sity. Zdaniem autorki sytuacja polityczna spowodowała iż temat ten, traktowany dotąd prawie wyłącznie instrumentalnie, nie został właściwie

przez teatr odkryty. W dyskusji J. J e d l i c k i (IH PAN) zwrócił uwagę na fakt, iż w polskiej myśli społeczno-politycznej Konstytucja 3 Maja, traktowana nie jako mit czy legenda narodowa, lecz jako konkretne przesłanie myślowe - nie stała się przedmiotem głębszej refleksji.

Cztery pozostałe referaty dotyczyły obecności tradycji Konstytucji w programach i działaniach różnych grup politycznych i społecznych. J. H o l z e r (IH UW) mówił o opozycyjności i współistnieniu świąt 1 i 3 maja w ruchu robotniczym od połowy lat 70-ych XIX w. do 1939 r., R. W a p i ń s k i (UG) - o obecności tematu Sejmu Wielkiego w publicystyce endeckiej, przede wszystkim w wypowiedziach Jana Ludwika Popławskiego, Romana Dmowskiego i Jędrzeja Giertycha. A. C h o j n o w s k i (IH UW) omówił stosunek obozu piłsudczyków do dziedzictwa Sejmu, którego wagę piłsudczycy docenili, lecz ich własny program był od niego zbyt daleki, by możliwe były jakiegokolwiek nawiązania. Sejm Czteroletni budził zainteresowanie jedynie jako czas narodzin nowoczesnej idei władzy. Ostatni referat A. F r i s z k e dotyczył obecności omawianej tradycji w czasie drugiej wojny światowej - zarówno w polskim podziemiu, na emigracji, jak i w ZSRR. Autor podkreślił zakorzenienie i powszechną znajomość pojęć związanych z politycznymi dziejami ostatnich lat Rzeczypospolitej.

Prof. A. Z a h o r s k i (IH UW), który przewodniczył sesji w ostatnim dniu, dokonał całościowego omówienia i podsumowania obrad. Pokłosiem sesji ma być specjalna publikacja, zawierająca m.in. pełne teksty referatów, które przedstawiane były - ze względu na ograniczenia czasowe - na ogół w skróconej wersji.

Po zakończeniu sesji uczestnicy obrad na zaproszenie dyrektora Zamku Królewskiego w Warszawie, prof. Aleksandra Gieysztorą,

obejrżeli wystawę zatytułowaną "Dzieło Sejmu Wielkiego", zorganizowaną w salach zamkowych. Gości oprowadzał komisarz wystawy - Jerzy Gutkowski.

listopad 1988

Tomasz Chachulski

"KAROL IRZYKOWSKI - KRYTYK I PUBLICYSTA"

(Warszawa, 13-14 X 1988)

W 75-lecie wydania "Czynu i słowa" Pracownia Historii Literatury Okresu Młodej Polski IBL zorganizowała konferencję naukową pt. "Karol Irzykowski - krytyk i publicysta (twórczość do roku 1918)". Obradom przysłuchiwała się córka pisarza p. Zofia Irzykowska.

Jako pierwszy R. N y c z (IBL) wygłosił referat pt. "»Poeta organizuje chaos, dezorganizuje szablon«. Wokół koncepcji literatury Karola Irzykowskiego". Autor przedstawił koncepcję krytyki Irzykowskiego i jej związek z pojmowaniem przez pisarza literatury oraz sztuki w ogóle. Zwrócił uwagę na takie cechy warsztatu krytycznego Irzykowskiego, jak inwencyjność, nienaukowość (swoboda terminologiczna), indywidualizacja, dygresyjność zamiast systematyczności, ciągle modyfikowanie języka krytycznego. Przypominając zalecenia Irzykowskiego, aby "patrzeć autorowi na palce", referent wskazał na analityczny charakter jego krytyki (powtarzanie procesu twórczego), w przeciwieństwie do młodopolskiego postulatów syntezy (ekwiwalentu dzieła w krytyce), co pozwoliło uprawianej przez autora "Słowa i czynu" krytyce odkryć jej własny twórczy wymiar. Następnie referent przedstawił dwa konteksty myśli pisarza -